

Geográfus Körút

– 60 –

Virágmandula Kft.
Pécs, 2015

Jelen tudományos közleményt a szerző(k)
a Pécsi Tudományegyetem alapításának 650. évfordulója
emlékének is szenteli(k).

Szerkesztette:
Keceli Lajos, Kovács István Péter, Nezdei Csilla

Lektorálta:
Dövényi Zoltán, egyetemi tanár

Borítóterv: Hajnal Klára
Borítófotók: Keceli Lajos

Kiadó: Virágmandula Kft., Pécs
Felelős kiadó: a Kft. ügyvezetője

ISBN: 978-615-5497-44-5

Nyomdai előkészítés és kivitelezés: Virágmandula Kft.
www.mandulavirag.hu

© Szerkesztő és szerzők
© Virágmandula Kft.

Tartalomjegyzék

Köszöntő	7
Kisújbánya – az újraértelmezett „üdülőfalu” (<i>Aubert Antal – Papp Júlia</i>).....	11
Egy hagyományos magyar településföldrajzi téma és egy új fel- mérés néhány tanulsága: a kecskeméti piac (<i>Csatári Bálint</i>) ..	27
Tájkarakter védelem egy bükkaljai között tájba illesztésének példáján (<i>Csorba Péter</i>)	46
A Mura mente 20. századi sorsfordulói (<i>Göncz László</i>).....	60
Közgazdasági elemzési módszerek a turizmusföldrajzban – területi átrendeződések a balkáni válságok hatására a volt Jugoszlávia turizmusában (<i>Gyuricza László – Játékos Edit</i>) ..	105
Gondolatok a szerencsejáték térbeli vizsgálatához – lottózók a településhálózatban (<i>Keczeli Lajos</i>)	124
A muravidéki népesség nyelvi-etnikai térszerkezetének átalakulása az elmúlt évezredben (<i>Kocsis Károly</i>)	145
Az ingázás területi jellemzőinek átalakulása hazánkban a rendszerváltozás után (<i>Kovács Zoltán – Szabó Balázs</i>)	161
Borkultúra és hagyományok a Szekszárdi történelmi borvidéken (<i>Máté Andrea</i>).....	179
Néhány gondolat a magyarországi romák interkulturális stratégiájáról (<i>Molnár Judit</i>).....	195
Adalékok a Balaton Régió területének változásához (<i>Nezdei Csilla</i>)	217
Elméleti és gyakorlati határ menti kutatások a Dél-Alföld példáján (<i>Pál Ágnes – Szónokyné Ancsin Gabriella</i>)	235
Magyarország energiagazdaságának fő vonásai a 21. század elején (<i>Bank Klára</i>).....	249

Megjegyzés: *Dölt számok: népszámlálási anyanyelvi adatok.*

Források: 1787: osztrák, 1880–1910, 1941: magyar (anyanyelv), 1921, 1931: jugoszláv (anyanyelv), 1948–1981: jugoszláv (nemzetiség), 1991, 2002: szlovén népszámlálási adatok (nemzetiség). Egyéb források: Danyi D.–Dávid Z. 1960 Az első magyarországi népszámlálás (1784–1787), KSH, Budapest, Vörös K. 1962 Vas megye 1744. évi adóösszeírása, KSH, Budapest, Szaszkóné Sin A.–Breinerné Varga I. 1996 Zala megye I–II. (1773–1808). Magyarország történeti helységnévtára, KSH, Budapest, Nagy L. 1828 Notitiae politico-geographico-statisticae Hungariae, partiumque eidem adnexarum, Buda, Fényes E. 1839–1843 Magyar Ország-nak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben, Pest.

Kovács Zoltán – Szabó Balázs

Az ingázás területi jellemzőinek átalakulása hazánkban a rendszerváltozás után^{1,2}

Bevezetés

A globális gazdaság egyik fő jellemzője a tőke, az áruk valamint a munkaerő korábnál magasabb szintű mobilitása (Nagy G. 2010). Mindez összefügg a munkamegosztás mélyülésével, a közlekedés fajlagos költségeinek csökkenésével, az államhatárok szerepének elhalványulásával, a neoliberalis piaci környezet kiépülésével. A munkaerő mobilitás vizsgálata során általában kitüntetett figyelmet kap az államhatárokat átlépő nemzetközi munkaerőmozgás, jóllehet nagyságrendje a teljes munkaerőbázis-hoz képest szerény. Ehhez képest jóval nagyobb a jelentősége a kisebb földrajzi távolságot áthidaló, a munkavállaló lakó- és munkahelye között zajló, periodikus vándorlásnak, más néven ingázásnak.

A lakó- és munkahelyek térbeli szétválásának folyamata, és nyomában az ingázás, hazánkban már a 20. század elején megindult, bár tömegessé csak az államszocialista korszakban vált. Új helyzetet teremtett azonban az 1990-es rendszerváltozás, amelynek nyomán az ingázás intenzitása, jellege és földrajzi mintázata

¹ A tanulmány elkészítése során nagymértékben támaszkodtunk az 1990-es, 2001-es és 2011-es népszámlálások települési szintű ingázási adataira, amelyért a KSH Népszámlálási Főosztálynak tartozunk köszönettel.

² A kutatás az OTKA K105534 sz. kutatási téma keretében készült

számottevően átalakult, az államszocialista ('konzervált fordítípusú') ingázást fokozatosan egy 'poszt-fordí' mintázat váltotta fel.

A növekvő és térben egyre összetettebb ingázás mögött számos ok sejlik fel. Egyrészt a tervutasításos gazdasági rend összeomlása rengeteg (ipari) nagyfoglalkoztató megszűnését eredményezte. A munkahelyek korábbi térbeli egyensúlya felbomlott, a nagy nehézipari körzetek kiürültek, az új, a globális gazdaság szereplői által létrehozott munkahelyek pedig egyre nagyobb arányban a főváros térségébe, ill. a Dunántúl északi és nyugati részébe koncentráálódtak. Ennek nyomán mind több munkavállaló kényszerült arra, hogy „utána menjen” munkahelyének, akár állandó vándorlás (Illés S. 1995), akár kisebb léptékű periodikus mozgás formájában (Dövényi Z. 2009a). Ezzel egy időben végbement a munkahelyek térbeli dekoncentrációja is, a városok belső tereiből mind több szolgáltató ágazat (pl. nagy- és kiskereskedelem, irodai funkció) költözött ki az elővárosi övezetbe. Átalakult a munkavégzés jellege is, a három műszakban végzett, rutin jellegű munka szerepe leértékelődött, nőtt a részfoglalkoztatás és a távmunka súlya, s mindez lehetőséget teremtett a térben és időben rugalmasabb munkavégzésre, benne az ingázás új formáinak elterjedésére.

Tanulmányunkban a magyarországi ingázás területi jellemzőit, annak átalakulását vizsgáljuk a rendszerváltozást követő időszakban. Kiinduló hipotéziseinket az alábbiakban fogalmazzuk meg:

- A munkahelyek fokozódó térbeli koncentrációja révén nő a népesebb települések (városok és agglomerációik) szerepe mind a munkaerő kibocsátásban, mind a befogadásban.
- Az ingázás lehetőségéből a kistelepülések keresői egyre jobban kiszorulnak, ami hozzájárul a periferezálódás folyamatához.

- Csökken a hagyományos Falu→Város ingázás szerepe, megnő ugyanakkor a Város→Város, sőt Város→Falú ingázás jelentősége.
- Erősödik a településhálózaton belül a reciprok ingázás szerepe, mindezek révén egy policentrikus városhálózat jövőbeli képe sejlik fel.

Az ingázás kialakulása és szerepének változása hazánkban

Magyarországon a rendszeres (napi, heti) ingázás lehetősége a 20. század elején Budapest térségében alakult ki először, az övezeti tömegközlekedés (villamos, HÉV vonalak) kiépülésével, valamint a gyáripár robbanásszerű fejlődésével (Kovács Z. et al. 2001). Az újonnan létesülő ipari üzemek nem csupán a környező falvakból vonzották a munkaerőt a fővárosba, de már az első világháború előtt megindult kitelepülésük az akkori agglomerációs övezetbe (pl. Kispeszt, Erzsébetfalva, Csepel, Budafok, Újpest), egyre növekvő keresztíngázást váltva ki. 1900-ban kb. 11 ezer főt foglalkoztatott a Budapest környéki települések ipara, 1910-ben már 32 ezret, többségüket a gyáripár (Fónagy Z. 1998).

A trianoni határváltozások több szempontból is negatívan hatottak az ingázás hazai fejlődésére. Egyrészt több jelentős ingázási centrum (pl. Pozsony, Kassa, Szatmárnémeti, Nagyvárád, Arad) került az új határok mögé, s vált munkaerőpiaci szempontból elérhetetlenné, másrészt a Magyarország területén maradt, de határ közelébe került központok egy része is (Pl. Sopron, Sátoraljaújhely, Szeged, Baja) kénytelen volt vonzáskörzetének jelentős részétől megválni (Kovács Z. 1990; Mohos M. 2001). A két világ-

háború között csupán Budapest agglomerációjában volt érzékelhető növekedés az ingázás terén: 1930-ban 33 ezren, 1939-ben 40 ezren jártak a fővárosba dolgozni (Berend T. I. – Ránki Gy. 1961). Bár megbízható statisztikai adatok nem állnak rendelkezésünkre, de az ipari munkahelyek korabeli koncentrációja alapján kijelenthető, hogy a második világháborút megelőző években az ingázók száma hazánkban nem haladhatta meg a 100-150 ezer főt.

Ehhez képest hatalmas változást jelentett, egyszersmind jól tükrözi a második világháborút követő másfél évtized társadalmi-gazdasági átalakulásait, hogy 1960-ban – amikor elsőként regisztrálták a népszámlálás során a lakóhely-munkahely kettősét – már 612 ezer fő, vagyis a foglalkoztatottak 12,5%-a nem a lakóhelyén dolgozott, tehát ingázott (1. táblázat). Mindez különösen annak fényében kimagasló, hogy 1950. január 1-én Nagy-Budapest létrehozásával, gyakorlatilag lefejezték a Budapesti Agglomerációt, amelynek belső (23 települést magába foglaló), ingázás tekintetében leginkább érintett része a fővároshoz került, s gyakorlatilag eltűnt az ingázási statisztikákból. Az ingázás robbanásszerű elterjedésében számos kényszerítő tényező (pl. a mezőgazdaság erőszakos kollektivizálása, az ipari munkahelyek magasabb bérszínvonalra, a városi lakásállomány korlátozott bővülése) mellett a közlekedési feltételek (különösen a vasúti elérhetőség) javulása is szerepet játszott (Konrád Gy. – Szelényi I. 1971).

Az ingázók száma és aránya 1980-ig folyamatosan növekedett, amikor több mint 1,2 millió fő, a foglalkoztatottak közel egynegyede ingázott. Ez volt a csúcspontja a szocialista típusú, főként az iparba irányuló, uralkodóan falu-város relációkban bonyolódó, és nemegyszer nagy távolságokat áthidaló („fekete vonatok”) ingázásnak hazánkban (Dövényi Z. et al. 2011).

	Foglalkoztatottak száma (ezer fő)	Ingázók száma (ezer fő)	Ingázók aránya (%)
1960	4.891	612	12,5
1970	4.973	993	20,0
1980	5.068	1.217	24,0
1990	4.527	1.181	26,1
2001	3.690	1.108	30,0
2011	3.886	1.340	34,5

1. táblázat: Az ingázók száma és aránya Magyarországon,
1960-2011

Forrás: KSH Népszámlálás, 1960-2011.

Ezt követően a foglalkoztatottak számának csökkenése, 1990 után pedig a gazdasági szerkezetváltás, valamint a munkanélküliség megjelenése következtében az ingázók száma egyre csökkent, s csak az ezredfordulót követően indult ismét növekedésnek (Lakatos M. – Várad R. 2009). Az ingázók számának hullámválásával szemben az ingázók aránya az elmúlt két évtizedben is töretlenül növekedett, ami a munkaerő növekvő mobilitásával, a lakóhely-munkahely kettősének szétválásával, az életmód gyökeres változásával hozható összefüggésbe. Ennek megfelelően 2011-ben már minden harmadik magyar munkavállaló ingázott. Összehasonlításként a magyarnál fejlettebb osztrák munkaerőpiacon a napi ingázók aránya 2011-ben elérte az 53,6%-ot.

Megfigyelhető az is, hogy míg a rendszerváltozás előtt az eljárók és bejárók száma gyakorlatilag azonos volt, hiszen egy aktív kereső lakóhely településéről csak egy jól meghatározható hazai településre ingázott munkavégzés céljából, addig 1990 után a két adat egyre inkább kezdett eltérni egymástól (Kiss J. P. – Szalkai G.

2014). Míg az eljárók száma településenként jól azonosítható, addig a bejárók számának meghatározása már egyre nagyobb nehézségekbe ütközik. Ebben döntően két tényező játszik szerepet. Egyrészt a határok megnyílásával, a közlekedési költségek fajlagos leértékelődésével mind többen járnak külföldre dolgozni. Míg 2001-ben a magyarországi állandó lakóhellyel rendelkező, de külföldre munkacéljából eljáró (ingázó) foglalkoztatottak száma 10 487 fő volt, addig a 2011-es népszámlálás időpontjában már 83 822 fő dolgozott külföldön. Egy részük, 27 128 fő (az eljárók 2%-a) bevallottan naponta valamelyik szomszédos országba járt dolgozni (ingázott), másik részük (56 694 fő) azonban „átmenetileg külföldön tartózkodó” besorolást kapott. Mivel utóbbiak távolléte nem köthető egyértelműen munkavégzéshez, ezért vizsgálataink során nem számoltuk ingázóknak őket. Másik bizonytalansági tényező, hogy a településükről eljárók 2001-től több céltelepülést is megadhattak ingázási célként a népszámlálási adatfelvétel során, ők alkották a „változó településen dolgozók” nem jelentéktelen csoportját (többségük az építőiparban, szállításban, kereskedelemben dolgozott). Számuk 2001-ben 182 574 fő volt (az eljárók 16,5%-a), ami 2011-re 153 410 főre (az eljárók 11%-a) csökkent.

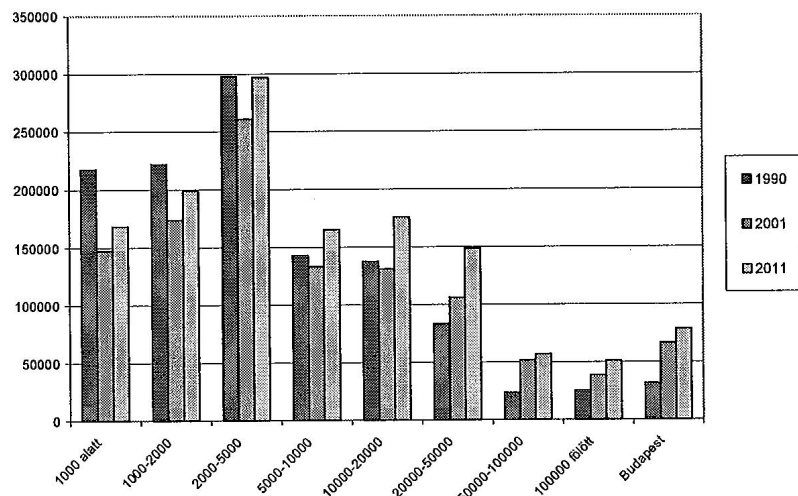
E két tényezőtől fakadóan 2011-ben a népszámlálás során 1 340 831 fő nem a lakóhelyén dolgozott (eljárónak minősült), ugyanakkor csak 1 160 293 fő esetében tudtuk pontosan beazonosítani, hogy mely településre ingázott. 180 538 főről, vagyis az eljárók 13,4%-áról nem állt rendelkezésre ilyen adat. Mindez nemcsak azt jelenti, hogy egyre nő a pontatlanság az ingázási egyenlegek számításánál, de azt is, hogy egyre inkább csak az eljárók számára szorítkozhatunk, ha az ingázás volumenére, a lakóhely-munkahely térbeli szétválására vagyunk kíváncsiak. Tanul-

mányunk következő részében mi is az eljárók számát vesszük górcső alá elsőként.

Az ingázás szerepe a településhierarchia egyes szintjein

Az ingázás korábbi hagyományos, ipar által generált, térfolyamatában általában a kisebb lélekszámú, agrár funkciójú településekről áramlott a munkaerő a népesebb, ipari munkahelyeket koncentráló városokba. Ez a logika az ipar munkaerőpiaci jelentőségének leértékelődésével, a szolgáltató szektor növekvő dominanciájával, a különböző gazdasági tevékenységek szuburbanizációjával (Kovács Z. et al. 2001) fokozatosan átalakult, s a népesebb települések is munkaerő kibocsátóvá váltak. Ezen felvetésünk tesztelése érdekében megvizsgáltuk az eljárók számának változását a településhierarchia egyes szintjein az 1990-et követő három népszámlálás során.

Míg 1990-ben az 1 millió 181 ezer fő ingázó 62,4%-a 5000 főnél kisebb településről járt el, addig 2011-ben az ilyen települések részesedése már csak 49,7% volt. Ugyanígy megvizsgáltuk a településhierarchia felső szintjeinek részesedését is. Míg 1990-ben az eljárók 6,9%-a élt 100 ezer főnél népesebb városban, addig 2011-ben már 13,9%-uk. Egyértelműen bizonyítható tehát, hogy a népesebb települések foglalkoztatottjai a rendszerváltozás után egyre nagyobb súlyra tettek szert az ingázókon belül. További érdekes következtetésre juthatunk, ha megvizsgáljuk az eljáró (ingázó) foglalkoztatottak számát településméret szerinti bontásban, a három népszámlálás időpontjában (1. ábra).

1. ábra: Az eljárók száma településméret szerint Magyarországon, 1990-2011

Forrás: KSH Népszámlálás 1990, 2001, 2011

Ez alapján jól kivehető, hogy a 20 ezer főnél népesebb városokban az eljárók száma az 1990. évi népszámlálást követően folyamatosan és egyenletesen növekedett. Ezzel szemben a 20 ezer főnél kisebb településeken az ingázók száma a gazdasági szerkezetváltás, az ipari munkahelyek tömeges leépülése folytán 1990 és 2001 között drasztikusan csökkent, majd az új posztfordi gazdaság megszilárdulásával, a foglalkoztatás szerény mértékű bővülésével 2001 és 2011 között ismét növekedésnek indult. Igaz, az 1990-es értéket csak az 5 és 20 ezer fő közötti települések tudták ismét elérni, sőt meghaladni, a helyi kisvárosi munkaerőpiaci körzetek részleges újjáéledésével.

Pénzes et al. (2014) vizsgálatai szerint a kisvárosi munkaerőpiaci mikrokörzetek száma az 1990-es népszámlálás óta egyértelműen csökkent, miközben méretük növekedett. A pár ezer fős,

közvetlen környékük szervezésében, ellátásában – különösen a kis- és aprófalvas térségekben – korábban oly fontos szerepet játszó kisebb munkaerőpiaci vonzasközpontok pedig nem tudtak újjáéledni. Az ott található állami és szövetkezeti munkahelyek többsége jogutód nélkül megszűnt, a globális tőke számára pedig nem jelentenek komolyabb vonzerőt. 1990 után nemhogy mikrokörzetük, de saját lakosságuk foglalkoztatását sem tudták maradéktalanul kielégíteni, így sokan kényszerültek ingázni távolabbi, nagyobb munkaerőpiaci központok felé, vagy a határon túlra (Mohos M. – Baranyai O. 2009).

Következő lépésben a kisebb foglalkoztatási központok eltűnésének társadalmi hatásaira voltunk kíváncsiak. Elsőként leválogattuk azokat a településeket, ahol az ingázók aránya csökkent az aktív népességben belül 1990 és 2011 között. Vizsgálataink szerint 1432 ilyen település volt Magyarországon, a településállomány közel fele (2. táblázat).

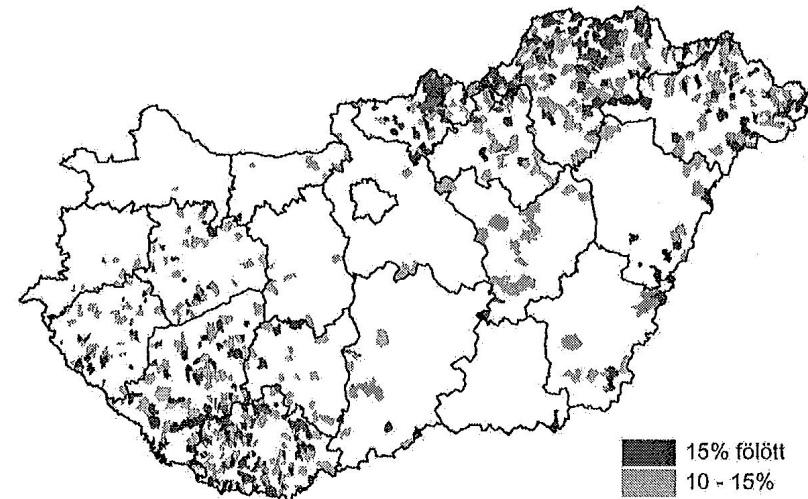
A táblázat adataiból egyértelműen kitűnik, hogy ingázás tekintetében (is) a rendszerváltozás fő vesztesei a kis lélekszámú, ezer főnél kisebb települések voltak. Méretük alapján tudható, hogy többségük a Dunántúlon és Észak-Magyarországon helyezkedik el. A csoport összetétele ugyanakkor meglehetősen heterogén, vannak közöttük alacsony munkanélküliséggel, és stabil jóléttel jellemezhető települések (pl. a Budapesti Agglomeráció, vagy a Balaton menti térség települései), ugyanakkor magas munkanélküliség sújtotta települések is. Utóbbiak lehatárolására a 10, ill. 15 százalékos 2011-es munkanélküliségi küszöböt alkalmaztuk (2. ábra).

Népesség- szám (fő)	A települések száma Magyaror- szágon (2011)	%	Csökkenő ingázással rendelkező települések száma (1990-2011)	%
1000 alatt	1764	55,9	1040	72,6
1000-2000	640	20,3	238	16,6
2000-5000	472	15,0	113	7,9
5000-10000	136	4,3	26	1,8
10000- 20000	81	2,6	10	0,7
20000- 50000	42	1,3	4	0,3
50000- 100000	10	0,3	1	0,1
100000 fölött	8	0,3	0	0,0
Budapest	1	0,0	0	0,0
<i>összesen</i>	<i>3154</i>	<i>100,0</i>	<i>1432</i>	<i>100,0</i>

2. táblázat: A csökkenő ingázással rendelkező települések száma és aránya Magyarországon, 1990-2011
Forrás: KSH Népszámlálás 2011

A térkép alapján jól látszik, hogy az ingázás visszaesése egybe esik Magyarország válság által leginkább sújtott területeivel. Ezekben a térségekben a kisebb munkapiaci központok felszámolódásával a környékbeli falvak foglalkoztatottai nagy számban váltak (tartósan) munkanélkülivé, s számukra a nagyobb, de jóval távolabb elhelyezkedő vonzásközpontok (pl. Miskolc, Pécs) sem jelentettek alternatívát, hiszen egyrészt maguk is munkaerő fölösleggel rendelkeztek, másrészt az utazás növekvő költségeit az alacsony kvalifikációt igénylő állások jövedelméből nem, vagy egyre nehezebben lehetett megfizetni. A periferizálódás hazai folyamatának tehát

fontos összetevője az ingázási lehetőségek beszűkülése, esetenkénti megszűnése (pl. vasúti szárnyvonalak felszámolása), amelyre a munkahelyteremtő programok tervezése során eddig kevés figyelmet fordítottak. Véleményünk szerint nem csak új munkahelyek létesítésére kellene egyoldalúan helyezni a hangsúlyt, hanem arra is, hogy a munkaerő el tudjon jutni az újonnan létrejött munkahelyekre, anélkül, hogy lakóhelyét végleg elhagyni kényszerülne. Tanulmányunk következő részében a bejárók adatai alapján a településhálózatban zajló folyamatokat elemezzük.

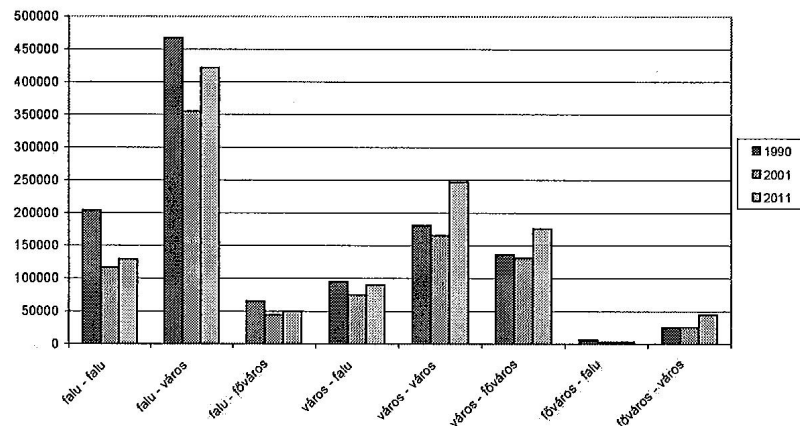
2. ábra: Csökkenő ingázással és magas munkanélküliséggel jellemezhető települések Magyarországon, 1990-2011

Forrás: KSH Népszámlálás 1990, 2001, 2011

Változó ingázási irányok a településhálózatban

Bevezető kutatási hipotézisünk szerint a posztfordi átmenet és az erősödő globalizációs nyomás hatására csökken a hagyományos faluról városba irányuló ingázás szerepe, megnő ugyanakkor a városok között zajló, sőt a gazdaság szuburbanizációja révén a városból falura irányuló ingázás jelentősége. Vizsgálatainkhoz a városok lehatárolásához nem az elmúlt években erősen devalválódott jogi városdefiníciót alkalmaztuk (Dövényi Z. 2009b), hanem az 5000 fős lakossági küszöbértéket. A népszámlálások időpontjában minden ennél népesebb települést városnak, kisebb települést falunak tekintettünk, függetlenül jogállásuktól. A városok csoportján belül Budapestet külön kategóriaként elkülönítettük. Az így létrehozott három településcsoportra (falvak–városok–Budapest) kiszámoltuk a bejárók száma alapján irányonként az ingázás volumenét (3. ábra).

Az ábráról leolvasható, hogy bár a faluról városba ingázók száma összességében csökkent, de továbbra is ők adják az ingázókön belül a legnépesebb csoportot. 2011-ben a bejárók 36,3%-a ebben a relációban ingázott. Ugyanakkor az is látható, hogy 2011-ben már a városok közötti ingázás adta a második legnagyobb tömeget. Ha összességében megnézzük a városok közötti, valamint a városok és Budapest közötti ingázások együttes súlyát azt láthatjuk, hogy az ilyen típusú mozgások részesedése 1990 és 2011 között 29%-ról 40%-ra nőtt. Erre vonatkozó hipotézisünk tehát bizonyítást nyert.

3. ábra: Az ingázók száma a településcsoportok közötti mozgásban*, 1990-2011

Forrás: KSH Népszámlálás 1990, 2001, 2011.

*Város=az 5 ezer főnél népesebb települések

Ellentmondásosabb a kép a városról falura irányuló ingázásokkal kapcsolatban. Az adatok nem igazolják az ilyen jellegű mozgások dinamizálódását, a munkahelyi szuburbanizáció megerősödését (Kovács et al. 2001). Mind a városból falura, mind a fővárosból falura ingázók száma csökkent 1990 és 2011 között. Ebben az az egyszerű ok játszhat közre, hogy Budapest környékén, de nagyobb vidéki városaink (pl. Szeged, Debrecen, Miskolc) körül is, az öt ezer főnél kisebb települések csaknem hiányoznak. Ennél fogva a küszöbérték nem alkalmas a városok és elővárosaik közötti ingakapcsolatok erősségének mérésére. Ehhez inkább a Központi Statisztikai Hivatal által 2003-ban készített a nagyvárosi településegységekre (kvázi agglomerációkra) vonatkozó, jelenleg is érvényben levő lehatárolását vettük alapul. A lehatárolás 20 központot, 31 társközpontot és 335 egyéb települést, vagyis összesen 386 települést sorol az ország 21 nagyvárosi településegységebe, me-

lyeknek 3 típusát határozza meg: agglomerációk, agglomerálódó térségek és településegységek. A 3. táblázat a nagyvárosi településegységek összesített részesedését mutatja az ingázáson belül.

	1990		2001		2011	
	bejáró (fő)	%	bejáró (fő)	%	bejáró (fő)	%
Agglomeráció	642421	54,44	553556	60,44	720986	62,14
Központ	484253	41,04	411974	44,98	518608	44,70
Társközpont	77037	6,53	74049	8,09	104885	9,04
Egyéb település	81131	6,88	67533	7,37	97493	8,40
Agglomeráción kívül	537665	45,56	362296	39,56	439307	37,86
Összesen	1180086	100,00	915852	100,00	1160293	100,00

3. táblázat: A nagyvárosi településegységek (agglomerációk) részesedése az ingázásból Magyarországon, 1990-2011

Lehatárolás alapja: http://www.ksh.hu/teruleti_atlasz_agglomeraciok.

Forrás: KSH Népszámlálás, 1990-2011.

Megfigyelhető, hogy az urbánus településegységek részesedése az ingázáson belül 1990 óta folyamatosan növekszik. Az ingázás tehát egyre inkább városokhoz, és szűkebb elővárosi övezetükhöz köthető. Kimutatható az is, hogy míg a központok részesedése 1990 és 2011 között csupán 3,5%-kal nőtt, addig az elővárosi övezetüké (társközpontok és egyéb települések együtt) 4%-kal. Hogy a különbség nem markánsabb az jórészt annak tudható be, hogy valamennyi nagyváros esetében csak a szűken vett belső agglomerációval számol a lehatárolás, jellemzően Budapestre is az 1997-ben született 80 településre kiterjedő agglomeráció lehatárolást veszi figyelembe. Egy tágabbra húzott lehatárolás esetén (amely nem célja jelen tanulmányunknak) nagy valószínűséggel az elővá-

rosi övezet ingázásban játszó növekvő szerepe még inkább kitá-
pítható lenne.

Végül a településhálózaton belüli keresztíngázások (ún. reciprok ingázások) szerepére voltunk kíváncsiak. E mögött az a feltevésünk áll, hogy a nagyvárosok és elővárosi alközpontjaik között a tradicionális *beingázást* idővel felváltja a kölcsönös *csere-ingázás*, majd később, az alközpontok vonzerejének erősödésével a *keresztíngázás*, ami már a nagyvárosi központ kikerülésével valósul meg. Kiragadott példaként ez azt jelenti, hogy mind többen ingáznak Gödöllőről Vácra, ill. fordítva Budapest kikerülésével (Kovács Z. – Szabó T. 2013). Ennek vizsgálatára kigyűjtöttük a rendelkezésünkre álló települési ingázási mátrixból a jelentősebb (legalább 50 fős) keresztíngázási kapcsolatokat (4. táblázat).

	1990	2001	2011
50 fős reciprok kapcsolatok száma	519	429	596
100 fős reciprok kapcsolatok száma	200	183	266

4. táblázat: A jelentősebb reciprok ingázási kapcsolatok száma Magyarországon, 1990-2011

Forrás: KSH Népszámlálás, 1990-2011

Az adatok egyértelműen jelzik a keresztíngázási kapcsolatok erősödését és a policentrikus térfejlődés fokozatos kialakulását. Az már más kérdés, hogy az ilyen kapcsolatok többsége a budapesti várostérségbe koncentrálódik, s a legnagyobb volumenű keresztíngázásokban maga a főváros is érintett. 2011-ben három olyan keresztíngázás volt hazánkban, amelynek mértéke meghaladta a 10 ezer főt. Mindhárom Budapest és elővárosai között bonyoló-

dott, sorrendben: Budaörs (13 239 fő), Érd (11 987 fő) és Dunakeszi (11 936). Sokat elárul az is, hogy közülük egyedül Budaörs ingázási egyenlege volt pozitív a fővárossal szemben.

Összegzés

Az ingázási adatok érzékeny indikátorai az országban zajló társadalmi-gazdasági folyamatoknak, a lakóhely-munkahely közötti viszonyrendszer változásának, a településhálózat belső átrendeződésének, s végső soron az 1990 utáni urbanizáció térfolyamatainak. A nemzetközi szakirodalomban leírtak, és saját korábbi kutatásaink alapján a tanulmány elején megfogalmazott hipotéziseink többsége igazolható. A rendszerváltozás kezdete óta a korábban uralkodó Falu→Város (Mezőgazdaság→Ipar) jellegű ingázást egyre inkább az ingázás új, a településhálózat egyes tagjai között egyre komplexebbé váló formái váltották fel. A létrejövő posztfordi gazdaságban a munkahelyek fokozódó térbeli koncentrációja révén nő a nagyobb települések (városok és agglomerációik) szerepe az ingázásban. Az ingázási lehetőségek beszűkülése ezzel együtt a falusi településállomány egy részének (kis- és aprófalvak) periferalizálódásához, végleges lecsúszásához vezet. A településhálózaton belül erősödik a keresztirányú (reciprok) ingázások szerepe, ami önmagában egy a korábbinál policentrikusabb térszerkezet irányába mutat, ez azonban főként Budapest tágabb metropolisz térségére vonatkoztatható. A globális tőke gerjesztette területi aránytalanságok – az ingázási adatok alapján is – jól kimutathatóan növekedtek hazánkban.

Irodalom

- Berend T. I. – Ránki Gy. 1961: A Budapest környéki ipari övezet kialakulásának és fejlődésének kérdéséhez. – In: Tanulmányok Budapest múltjából 14. Bp.
- Dövényi Z. 2009a: A belső vándormozgalom Magyarországon: folyamatok és struktúrák. Statisztikai Szemle. 87. 7-8. pp. 748-762.
- Dövényi Z. 2009b: „Város az, ami magát annak nevezi”: tűnődések Tóth József tanulmánya kapcsán. Területi Statisztika. 12. 1. pp. 3-7.
- Dövényi Z. – Kocsis K. – Tóth J. 2011: Népesedési jellemzők. In: Kocsis K. – Schweitzer F. (szerk.) Magyarország térképekben. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutatóintézet. pp. 88-99.
- Fónagy Z. 1998: Budapest gazdasága 1873-1944. In: Budapest gazdaságának 125 éve. Budapest, pp. 22-45.
- Illés S. 1995: A területi mobilitás volumenének változása. Statisztikai Szemle. 73. 7. pp. 543-555.
- Kiss J. P. – Szalkai G. 2014: A foglalkoztatás területi koncentrációjának változása Magyarországon a népszámlálások ingázási adatai alapján, 1990-2011. Területi Statisztika. 54. 5. pp. 415-447.
- Konrád Gy. – Szelényi I. 1971: A késleltetett városfejlődés társadalmi konfliktusai. Valóság. 71. 12. pp. 19-35.
- Kovács Z. 1990: A határ menti területek központi hálózatának átalakulása az első világháború után. Földrajzi Közlemények. 114. 1-2. pp. 3-16.
- Kovács Z. – Sági Zs. – Dövényi Z. 2001: A gazdasági átalakulás földrajzi jellemzői a budapesti agglomerációban. Földrajzi Értesítő. 50. 1-4. pp. 191-217.
- Kovács Z. – Szabó T. 2013: A policentrikus városfejlődés térfolyamatai Közép-Európában. Településföldrajzi Tanulmányok. 2. 1. pp. 6-19.
- Lakatos M. – Váradi R. 2009: A foglalkoztatottak napi ingázásának jelentősége a migrációs folyamatokban. Statisztikai Szemle. 87. 7-8. pp. 763-794.
- Mohos M. 2001: Közigazgatási változások a magyar – szlovén határ mentén a 20. században. In: Sándor L. (szerk.) Érintkező kultúrák, kisebbségi értékek: (identitás, kultúra, kisebbség). Pécs: MTA Pécsi Akadémiai Bizottság. pp. 189-204.
- Mohos M. – Baranyai O. 2009: Népeségföldrajzi vizsgálatok vendvidéki településeken. In: Tóth J. – Aubert A. (szerk.) A Kárpát-medence és etnikumai. Tanulmánykötet Pozsár Vilmos tiszteletére. Pécs: PTE TTK Földtudományok Doktori Iskola. pp. 139-152.

- Nagy G. 2010: A világgazdaság és a globális munkaerőpiac. In: Mészáros R. et al. A globális gazdaság földrajzi dimenziói. Budapest: Akadémiai Kiadó. pp. 229-248.
- Pénzes J. – Molnár E. – Pálóczi G. 2014: A helyi munkaerő-piaci vonzásokörzetek az ezredforduló utáni Magyarországon. Területi Statisztika. 54. 5. pp. 474-490.

Máté Andrea

Borkultúra és hagyományok a Szekszárdi történelmi borvidéken

1. Bevezetés

Magyarország szőlő- és borkultúrája kétezer éves múltra tekint vissza. A Kárpát-medence adta változatos természeti viszonyok és a történelem során ért kulturális, gazdasági hatások teszik egyedivé, sokszínűvé a magyar borkultúrát. A magyar borvidékek történeti fejlődésében vannak közös vonások, azonban minden borvidéknek megvan a maga fejlődési sajátossága is. Az elmúlt húsz évben kínáló gazdasági lehetőségek és piaci kihívások egyformán érintették Magyarországon minden borvidékét, azonban jelentős regionális különbségek alakultak ki a tekintetben, hogy miként éltek az adottságaikkal, hogyan próbáltak megfelelni a hazai és nemzetközi elvárásoknak.

A Szekszárdi borvidék (1. ábra) sikerét a területi növekedés, a szaporodó borászati vállalkozások, a hazai és nemzetközi borversenyek eredményei és a borturisztikai fejlesztések igazolják. A tanulmányban ismertetem a Szekszárdi borvidék fejlődésének főbb állomásait, valamint, hogy a kialakult hagyományok és a modernizálódó borászat hogyan tudják a borvidék egyediségét és sikerét egyszerre támogatni (MÁTÉ A. – SZABÓ G. 2011, MÁTÉ A. 2009, 2007a, b).